

Paweł Czarnecki
Uniwersytet Jagielloński
pawellas@op.pl

Zakres przedmiotowy i podmiotowy zażalenia w polskim procesie karnym

Complaint in the Polish criminal proceedings – types of contested decisions
and parties entitled to of the remedy

Abstract: This article concerns procedural decisions that enable a complaint to be brought in criminal proceedings and the parties entitled to initiate this measure. It is worth emphasizing that the principles of appeal proceedings originate both in Polish law, primarily the Constitution of the Republic of Poland, as well as in international agreements such as the European Convention for the Protection of Human Rights.

According to art. 459 § 1 Code of Criminal Procedure, complaints may be brought against the decisions of a court which preclude the rendering of a judgment, against decisions with respect to a preventive measure, as well as against other decisions in cases prescribed under the Act. The right to file a complaint is vested in the parties and in any other person directly concerned by the decision, unless otherwise provided for in the Act.

The article lists the features of the complaint and the indicated decisions to which the complaint applies. It then proceeds to criticize the current applicable provisions of the Code of Criminal Procedure in this regard. The article stresses the importance attached to the right to appeal against judgments and decisions made in the first instance, the connection between the complaint and the principle of two-instances, and the principle of the right to a fair trial. The author concludes by offering six postulates that may serve to improve the procedure initiated by the complaint.

Keywords: appeal measures, appellate proceedings, complaint, right to a fair trial, principle of two instances, Code of Criminal Procedure

Słowa kluczowe: środki zaskarżenia, postępowanie odwoławcze, zażalenie, prawo do rzetelnego procesu, zasada dwuinstancyjności, kodeks postępowania karnego

1. Wprowadzenie

Postępowanie odwoławcze to stadium postępowania karnego, w którym organ odwoławczy weryfikuje ustalenia organu pierwszej instancji z perspektywy wnie-

sionego środka zaskarżenia. To nie tylko etap, w którym dochodzi do wskazanej konfrontacji twierdzeń podmiotu wnoszącego środek zaskarżenia z orzeczeniem, w którym rozstrzygnięto w zasadniczym przedmiocie postępowania czy też postępowań incydentalnych, ale to przede wszystkim procedura, która zmierza do oceny prawidłowości wydanego rozstrzygnięcia. Niezależnie od systemu prawnego, istota kontroli odwoławczej jest w gruncie rzeczy taka sama. Kluczowe jest bowiem stworzenie sprawnego mechanizmu procesowego, który pozwoli zmniejszyć ryzyko popełnienia błędu w wydanym orzeczeniu, a następnie dokona korekty takiej decyzji procesowej z poszanowaniem praw uczestników postępowania.

Ustawodawca, tworząc system kontroli odwoławczej, w żadnym wypadku nie działa jednak w próżni, ponieważ jest zobowiązany uwzględniać nie tylko konstytucyjne standardy, ale również regulacje międzynarodowe. Przypomnieć należy, że w Konstytucji RP kluczowe są trzy główne regulacje wyznaczające prawo uczestników postępowania do kontroli odwoławczej. Pierwszą z nich stanowi gwarancja prawa do sądu, bowiem w myśl art. 45 ust. 1 Konstytucji RP¹, *każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd*. Drugą z nich jest wskazane w art. 78 prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji, a trzecią zasada przynajmniej dwuinstancyjnego postępowania sądowego, o której mowa w art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Oczywiście przy kontroli odwoławczej mają również znaczenie zasady wyznaczające standard postępowania w przedmiocie odpowiedzialności karnej, takie jak: konstytucyjna zasada prawa do obrony (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP), zasada domniemania niewinności (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP) czy chociażby zasada niezawisłości sędziów (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP)².

Z kolei kluczowe standardy konwencyjne wyznacza art. 13 ust. 1 EKPC³, przewidujący prawo do skutecznego środka odwoławczego. W myśl tego przepisu: *Każdy, czyje prawa i wolności zawarte w niniejszej konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe*. Doprecyzowaniem tego z kolei przepisu jest art. 2 Protokołu nr 7 do EKPC⁴ przewidujący prawo do odwołania w sprawach karnych, przy czym nie dotyczy on zażalenia, podobnie jak

1 Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

2 Zob. relację art. 176 do art. 78 i art. 45 Konstytucji RP, (w:) P. Grzegorzczak, (w:) M. Safjan, L. Bossek (red.), Konstytucja RP. Komentarz. T. II, Warszawa 2016, s. 989-990.

3 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie z dnia 4 listopada 1950 r., która weszła w życie w odniesieniu do Polski 19 stycznia 1993 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284). Zob. na ten temat więcej (w:) M. Balcerzak, Konstrukcja prawa do skutecznego środka odwoławczego (Right to an effective remedy) w uniwersalnym i regionalnych systemach ochrony praw człowieka, (w:) J. Białocerkiewicz, M. Balcerzak, A. Czeżko-Durlak (red.), Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Jasudowicza, Toruń 2004, s. 37-55.

4 Protokół nr 7 z dnia 22 listopada 1984 r. w Strasburgu (Dz.U. z 2003 r. Nr 42, poz. 364).

art. 14 ust. 5 MPPOiP⁵. Gwarancję rzetelnego procesu sądowego zawiera również art. 6 EKPC czy też ujęte w art. 47 zd. 1 Karty Praw Podstawowych prawo *do skutecznego środka prawnego przed sądem*.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie środka zaskarżenia, jakim jest zażalenie będące drugim (obok apelacji) środkiem zaskarżenia, który służy kontroli nieprawomocnego rozstrzygnięcia organu w polskim procesie karnym. Analizie zostanie poddany charakter zażalenia jako środka zaskarżenia i równocześnie środka odwoławczego, jego cechy, zakres przedmiotowy i podmiotowy zażalenia, a w konkluzjach przedstawione cztery propozycje *de lege ferenda*. Mając na względzie ramowy charakter opracowania, zrezygnowano z omawiania rozwoju charakterystyki tego środka w kodeksach z 1928 r. i 1969 r., a także pominięto obszerne orzecznictwo z zakresu tego środka.

2. Zażalenie jako środek zaskarżenia

Przypomnieć należy, iż w polskim procesie karnym obowiązuje zasada, że jeżeli ustawa nie wymaga wydania wyroku, sąd wydaje postanowienie (art. 93 § 1 kpk.). Oznacza to, że sąd jako organ nie wydaje zarządzeń. W kwestiach natomiast niewymagających postanowienia prezes sądu, przewodniczący wydziału, przewodniczący składu orzekającego albo upoważniony sędzia wydają zarządzenia (art. 93 § 2 kpk.). W postępowaniu przygotowawczym przyjęto natomiast regułę, w myśl której postanowienia i zarządzenia wydają prokurator oraz inny uprawniony organ, a sąd – w wypadkach przewidzianych w ustawie (art. 93 § 3 kpk.).

Jeśli decyzja procesowa zostanie wydana w pierwszej instancji, to co do zasady można się od niej odwołać tylko raz lub też w ogóle ustawodawca nie przewidział możliwości zaskarżenia danej decyzji. Zgodnie z art. 426 § 1 kpk. od orzeczeń sądu odwoławczego oraz od orzeczeń wydanych przez Sąd Najwyższy nie przysługuje środek odwoławczy, chyba że ustawa stanowi inaczej. Wyjątkiem od wskazanej w art. 426 § 1 kpk. regulacji są sytuacje wymienione w art. 426 § 2 kpk., który pozwala zaskarżyć postanowienia wydane w toku postępowania odwoławczego, takie jak: o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wydane na skutek zażalenia, o przeprowadzeniu obserwacji, o zastosowaniu środka zapobiegawczego, o nałożeniu kary porządkowej oraz w przedmiocie kosztów procesu, o których po raz pierwszy orzekał sąd odwoławczy. W takiej sytuacji przysługuje zażalenie do innego równorzędnego składu sądu odwoławczego. Jeżeli zaskarżone postanowienie wydał sąd w składzie jednego sędziego, zażalenie rozpoznaje sąd odwoławczy w składzie trzech sędziów.

5 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r., a ratyfikowany przez Polskę 3 marca 1977 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

W przepisach kpk. przewidziano rozmaite sposoby kwestionowania decyzji procesowych: są to środki odwoławcze, sprzeciwy, *quasi-sprzeciwy*⁶. W polskim procesie karnym istnieją dwa środki odwoławcze: apelacja i zażalenie. Ustawodawca wskazał również ogólną regułę, że jeśli decyzja procesowa została wydana w formie wyroku, to jedynym środkiem odwoławczym jest apelacja, natomiast jeśli decyzję wydano w formie zarządzenia lub postanowienia, wówczas można ją zaskarżyć wnosząc zażalenie.

Zażalenie stanowi przejaw zasady skargowości (art. 14 kpk.), a zatem nie może być rozpoznane z urzędu. To podmiot wnoszący zażalenie jest – w myśl art. 427 § 1 kpk. – zobowiązany wskazać zaskarżone rozstrzygnięcie lub ustalenie, a także podać, czego się domaga. Środek ten może zostać wniesiony wyłącznie w formie pisemnej. Ponadto jeśli zażalenie pochodzi od oskarżyciela publicznego, obrońcy lub pełnomocnika, powinno zawierać wskazanie zarzutów stawianych rozstrzygnięciu oraz uzasadnienie. Brak dopełnienia tych wymogów powoduje uruchomienie procedury uzupełnienia braków formalnych (art. 119 kpk.). Zażalenie jest środkiem dewolutywnym, suspensywnym, reformatoryjnym od orzeczeń nieprawomocnych⁷.

Zażalenie jest środkiem względnie dewolutywnym⁸, co oznacza, że w chwili wniesienia do organu, który wydał dane zarządzenie lub postanowienie (art. 428 § 1 kpk.), należy po dokonaniu kontroli formalnej przekazać je do rozpoznania organowi wyższej instancji niż ten, który wydał zaskarżone zarządzenie lub postanowienie. Art. 463 § 1 kpk. wskazuje jednak, że po wniesieniu zażalenia organ może je uwzględnić, jeśli orzeka w tym samym składzie, w którym wydał zaskarżone postanowienie; w innych wypadkach prezes sądu przekazuje zażalenie niezwłocznie wraz z aktami lub niezbędnymi odpisami z akt sprawy, sądowi powołanemu do rozpoznania zażalenia. Reguły te mają zastosowanie także do zażaleń, które rozpoznaje prokurator lub inny organ postępowania przygotowawczego. Zażalenie cechuje się tzw. względną suspensywnością, co oznacza, że z chwilą jego wniesienia nie dochodzi do wstrzymania zaskarżonego postanowienia, przy czym – w myśl art. 462 § 1 i 2 kpk. – sąd jednak, który je wydał, lub sąd powołany do rozpoznania zażalenia może wstrzymać wykonanie postanowienia, ale decyzja o odmowie nie wymaga uzasadnienia. Zażalenie jest również środkiem reformatoryjnym, gdyż po jego wniesieniu organ odwoławczy może zmienić treść zaskarżonego zarządzenia lub postanowienia. Oczywiście organ może zaskarżoną decyzję utrzymać w mocy, jak też uchylić decyzję i umorzyć postępowanie lub uchylić decyzję i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania (art. 437 § 1-2 kpk.)⁹.

6 T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2014, s. 817-821.

7 Z. Doda, Zażalenie w procesie karnym, Warszawa 1985, s. 21.

8 K. Marszał, Problematyka względnej dewolutywności zażalenia w procesie karnym, „Studia Prawnicze” 2003, nr 2, s. 125.

9 K. Boratynska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, Postępowanie karne, Warszawa 2016, s. 595-597.

Kluczowe zagadnienia dotyczące postępowania odwoławczego uregulowano w dziale IX kpk. Dział ten składa się z trzech rozdziałów: rozdział 48 „Przepisy ogólne” (art. 425-443 kpk.), rozdział 49 „Apelacja” (art. 444-458 kpk.) i rozdział 50 „Zażalenie i sprzeciw” (art. 459-467 kpk.). Mając na względzie systematykę kodeksu oraz wykładnię a *rubrica* przepisów zamieszczonych w dziale IX należy przyjąć, że wyłącznie rozdziały 48 i 50 mają zastosowanie do instytucji zażalenia. Jest to niezmiernie istotne z perspektywy wymogów zażalenia i procedury orzekania w jego przedmiocie, bowiem stosuje się wszystkie instytucje z rozdziału 48 (np. *gravamen*, odmowa przyjęcia, cofnięcie zażalenia, pozostawienie bez rozpoznania, zakres rozpoznania, zakaz *reformationis in peius*, podstawy odwoławcze, rodzaje orzeczeń, itp.), a nie stosuje się instytucji z rozdziału 49 (np. termin do wniesienia, forum orzekania, obecność stron, reguły *ne peius*, procedura rozprawy odwoławczej, zakres sporządzenia uzasadnienia, itp.).

3. Zakres przedmiotowy zażalenia

Bazowym przepisem określającym zakres decyzji procesowych, które można zaskarżyć zażaleniem, jest art. 459 kpk. W myśl art. 459 § 1 *zażalenie przysługuje na postanowienia sądu zamykające drogę do wydania wyroku, chyba że ustawa stanowi inaczej*. Z kolei art. 459 § 2 tej regulacji stanowi, że *zażalenie przysługuje także na postanowienia co do środka zabezpieczającego oraz na inne postanowienia w wypadkach przewidzianych w ustawie*. Nie jest to przepis jedyny, ponieważ art. 302 § 1 kpk. przyjęło, że *przysługuje zażalenie na postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa*, natomiast art. 459 § 2 wskazuje, że *zażalenie służy na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa*. Trzecim przepisem, który wyznacza katalog decyzji, na które przysługuje zażalenie, jest art. 466 § 1 kpk. Stanowi on, że *przepisy dotyczące sprzeciwów i zażaleń na postanowienia stosuje się odpowiednio do sprzeciwów i zażaleń na zarządzenia*.

Mając na względzie zakres art. 459, art. 302 i art. 466 § 1 kpk. można stwierdzić, że zażalenie przysługuje w następujących przypadkach: 1) na postanowienia zamykające drogę do wydania wyroku; 2) na postanowienia co do środka zabezpieczającego; 3) na postanowienia w innych wypadkach przewidzianych w ustawie; 4) na postanowienia i zarządzenia naruszające prawa osób niebędących stronami; 5) na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia oraz 6) na zarządzenia w innych wypadkach przewidzianych w ustawie¹⁰.

Postanowieniami zamykającymi drogę do wydania wyroku są decyzje, które zamykają drogę do wydania wyroku bezwarunkowo, a więc generalnie i niezależnie od trafności ocen sądu, natomiast postanowieniami „co do środka zabezpieczającego”

10 Niniejszy podział jest modyfikacją klasyfikacji, (w:) T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie..., *op. cit.*, s. 874-875.

są postanowienia dotyczące środków uregulowanych w rozdziale X kk. (art. 93-100 kk.)¹¹.

Zwrot „w wypadkach przewidzianych w ustawie” oznacza, że konieczne jest dokonanie przeglądu wszystkich przepisów kpk. w celu zweryfikowania, czy ustawodawca zamieścił przy danej instytucji karnoprosesowej formułę, że „przysługuje zażalenie” lub „zażalenie nie przysługuje”. Są to postanowienia: o nałożeniu kary pieniężnej na instytucję samorządową (art. 19 § 4 kpk.) lub na dziekana izby adwokackiej lub radcowskiej (art. 20 § 1b kpk.); w przedmiocie zawieszenia postępowania (art. 22 § 2 kpk.); w przedmiocie przepadku w razie istnienia podstaw określonych w art. 45a § 2 kk. lub art. 43a kks. (art. 22 § 5 kpk.); w kwestii właściwości (art. 35 § 3 kpk.); o zatrzymaniu i doprowadzeniu oskarżonego (art. 75 § 3 kpk.); o cofnięciu wyznaczenia obrońcy (art. 78 § 2 kpk.); o stwierdzeniu sprzeczności interesów oskarżonych (art. 85 § 2 kpk.); o kontrawencjonalizacji z art. 2a kw. (art. 95a § 2 kpk.); co do sprostowania oczywistej omyłki pisarskiej, choć można wydać także zarządzenie (art. 105 § 4 kpk.); o odmowie przywrócenia terminu (art. 126 § 3 kpk.); co do odtworzenia akt sprawy (art. 165 § 2 kpk.); o zwolnieniu z tajemnicy zawodowej (art. 180 § 1-2 kpk.); o nadaniu statusu świadka *incognito* (art. 184 § 5 kpk.); o uchyleniu postanowienia dot. świadka *incognito* (art. 184 § 7 kpk.); o obserwacji psychiatrycznej (art. 203 § 3 kpk.); dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy i w przedmiocie dowodów rzeczowych oraz na inne czynności (art. 236 § 1 kpk.); dotyczące kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych (art. 240 kpk.); o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej albo podejrzanego (art. 247 § 6 w zw. z art. 246 § 1 kpk.); w przedmiocie środka zapobiegawczego (art. 252 § 1 kpk.); w przedmiocie wniosku o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, gdy wniosek został złożony po upływie co najmniej 3 miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie środka zapobiegawczego (art. 254 § 2 kpk.); o przedłużeniu tymczasowego aresztowania ponad okresy ustawowe (art. 263 § 5 kpk.); o przepadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia (art. 270 § 3 kpk.); o odmowie wydania, o odwołaniu listu żelaznego (art. 284 § 2 kpk.); o przepadku lub ściągnięciu wartości po odwołaniu listu żelaznego (art. 284 § 2 kpk.); dotyczące kar porządkowych, choć można wydać także zarządzenia (art. 290 § 2 kpk.); w przedmiocie zatwierdzenia postanowienia o zabezpieczeniu lub w przedmiocie zabezpieczenia zażalenie służy stronom, pokrzywdzonemu oraz właścicielowi lub osobie kierującej przedsiębiorstwem w jego imieniu (art. 292a § 7 kpk.); w przedmiocie wyłączenia określonych składników majątku lub praw majątkowych z zabezpieczenia zażalenie służy stronom, pokrzywdzonemu oraz właścicielowi lub innej osobie kierującej przedsiębiorstwem w jego imieniu. (art. 292a § 10 kpk.); w przedmiocie zabezpieczenia majątkowego (art. 293 § 3 kpk.); naruszające prawa i obowiązki uczestników postępowania przygotowawczego (art. 302

11 D. Świecki, (w:) J. Skorupka (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2016, s. 1140-1141.

kpk.); o odmowie wszczęcia śledztwa (art. 306 § 1 kpk.); o umorzeniu śledztwa lub dochodzenia (art. 306 § 1a kpk.); dotyczące bezczynności organu po złożeniu zawiadomienia o przestępstwie (art. 306 § 3 kpk.); o przepadku przedmiotów (art. 323 § 2 kpk.); o przekazaniu sprawy prokuratorowi w przypadku, gdy nie jest dopuszczalne umorzenie postępowania i orzeczenie środków zabezpieczających (art. 324 § 3 kpk.); o odmowie wszczęcia dochodzenia oraz umorzeniu dochodzenia, wydane gdy zawiadomienie o przestępstwie zostało złożone przez inspektora pracy lub NIK (art. 325e § 1a kpk.); o umorzeniu dochodzenia i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw (art. 325e § 4 kpk.); w przedmiocie przepadku w przypadku podstaw określonych w art. 45a lub art. 99 § 1 kk. albo w art. 43 § 1 lub 2, w art. 43a lub art. 47 § 4 kks. służy zażalenie (art. 340 § 2a kpk.); o zwrocie sprawy prokuratorowi w postępowaniu przejściowym (art. 344a § 3 kpk.); o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu oskarżonego, jeżeli sąd uznaje jego obecność za niezbędną (art. 376 § 2 i 377 § 3 kpk.); o uzupełnieniu wyroku (art. 420 § 4 kpk.); o pozostawieniu środka zaskarżenia bez rozpoznania (art. 430 § 2 kpk.); w postępowaniu odwoławczym z zakresu instancji poziomej (art. 426 § 2 kpk.); o zastosowaniu środka zapobiegawczego przez SN (art. 538 § 2 czy art. 539d kpk.); o odmowie przyjęcia wniosku o wznowienie postępowania sądowego (art. 545 § 3 kpk.); oddalające wniosek o wznowienie lub pozostawiające go bez rozpoznania (art. 547 § 1 kpk.); o pozostawieniu wniosku o podjęcie postępowania warunkowo umorzonego bez rozpoznania oraz w kwestii podjęcia postępowania (art. 550 § 3 kpk.); o wystąpieniu do państwa członkowskiego UE o wykonanie postanowienia o zatrzymaniu dowodów lub mającego na celu zabezpieczenie mienia (art. 589j § 1 kpk.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o zatrzymaniu dowodów lub mające na celu zabezpieczenie mienia (art. 589n § 3 kpk.); w przedmiocie wniosku państwa obcego dotyczącego osób ściganych albo skazanych (art. 603 § 4 kpk.); w przedmiocie tymczasowego aresztowania osoby ściganej (art. 605 § 3 kpk.); w przedmiocie przekazania osoby w trybie wykonania nakazu aresztowania (art. 607l § 3 kpk.); w przedmiocie wykonania orzeczenia wydanego w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania i nakładającego na osobę, przeciwko której w tym państwie prowadzone jest postępowanie karne (art. 607zj § 2 kpk.); w przedmiocie przejęcia lub przekazania orzeczenia do wykonania (art. 611a § 5 kpk.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o karach o charakterze pieniężnym (art. 611fh § 2 kpk.); w przedmiocie wykonania orzeczenia o przepadku (art. 611fx § 2 kpk.); w przedmiocie zawieszenia postępowania w przedmiocie wykonania orzeczenia (art. 611fy § 2 kpk.); w przedmiocie wykonania orzeczenia państwa członkowskiego UE o wykonanie kary pozbawienia wolności (art. 611tj § 2 kpk.); w przedmiocie wykonania orzeczenia karnego związanego z poddaniem sprawcy próbie (art. 611uf § 2 kpk.); w przedmiocie wykonania europejskiego nakazu ochrony (art. 611wf § 1 kpk.); w przedmiocie przekazania sprawy z sądu wojskowego do sądu powszechnego (art. 647 § 5, 650 § 1 kpk.); o wszczęciu postępowania w sprawie o przestępstwo wnio-

skowe (art. 660 § 2 kpk.) czy o wszczęciu postępowania w sprawie o przestępstwo prywatnoskargowe (art. 661 § 3 kpk.). Wydaje się, że wyliczenie to jest zupełne.

Należy przyjąć, że jeśli przepisy nie wskazują *expressis verbis*, iż przysługuje zażalenie, trzeba uznać, że zażalenie nie przysługuje (np. na postanowienie o wyłączeniu sędziego art. 42 § 1 kpk.); postanowienie o odmowie dopuszczenia przedstawiciela organizacji społecznej do występowania w sprawie (art. 90 § 5 kpk.); postanowienie o oddaleniu wniosku dowodowego czy też postanowienie o wydaniu europejskiego nakazu aresztowania (art. 607k § 1 kpk.). Ustawodawca jednakże wyraźnie wymienił, kiedy zażalenie nie przysługuje, wymieniając następujące postanowienia: o ograniczeniu liczby oskarżycieli posiłkowych (art. 56 § 3 kpk.); stwierdzające, że pokrzywdzony nie może być oskarżycielem posiłkowym ubocznym (art. 56 § 3 kpk.); o umieszczeniu w polskim zakładzie karnym lub areszcie śledczym osoby pozbawionej wolności na terytorium państwa obcego, osoby czasowo wydanej w celu złożenia zeznań w charakterze świadka (art. 589a § 2 kpk.); o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa o wykonanie orzeczenia dotyczącego środka zapobiegawczego (art. 607zg kpk.); o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa o wykonanie orzeczenia dotyczącego grzywny, nawiązki, świadczenia pieniężnego lub orzeczenia zasądzającego od sprawcy koszty procesu (art. 611fe kpk.); o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa UE o wykonanie orzeczenia przepadku (art. 611fs kpk.); o wystąpieniu do właściwego sądu lub innego organu państwa UE o wykonanie orzeczenia o wykonanie kary pozbawienia wolności (art. 611tb § 1 kpk.); o wystąpieniu do państwa członkowskiego UE o wykonanie orzeczenia skazującego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, karę ograniczenia wolności, samoistnie orzeczony środek karny, a także orzeczenia o warunkowym zwolnieniu oraz warunkowym umorzeniu postępowania karnego (art. 611uc kpk.) czy w przedmiocie europejskiego nakazu ochrony (art. 611wc kpk.).

Z kolei ustawodawca wskazał, że zażalenie przysługuje na następujące zarządzenia: o odmowie wyznaczenia obrońcy (art. 81 § 1a kpk.); o odmowie przyjęcia wniosku o uzasadnienie wyroku (art. 422 § 3 kpk.); o odmowie przyjęcia środka zażalenia (art. 429 § 2 kpk.); o odmowie przyjęcia kasacji (art. 530 § 3 kpk.); co do sprostowania oczywistej omyłki pisarskiej, choć można wydać także postanowienie (art. 105 § 4 kpk.); dotyczące kar porządkowych, choć można wydać także zarządzenia (art. 290 § 2 kpk.); o odmowie udostępnienia akt w postępowaniu przygotowawczym (art. 159 kpk.); o zwrocie aktu oskarżenia oskarżycielowi publicznemu w celu usunięcia braków formalnych (art. 337 § 2 kpk.).

Niekiedy ustawodawca przewiduje zażalenie na zamieszczone w wyroku określone decyzje, takie jak rozstrzygnięcie w przedmiocie kosztów (art. 626 § 3 kpk.) czy rozstrzygnięcie w przedmiocie dowodów rzeczowych w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie karne (art. 342 § 4 kpk.), a niekiedy na czynność realną, jaką

jest zatrzymanie w trybie art. 244 kpk. (art. 426 § 1 kpk.) lub nawet beczynność organu postępowania przygotowawczego (art. 306 § 3 kpk.).

Wydaje się, że warto zastanowić się, w jaki sposób uporządkować ten chaos. Aktualne bowiem rozwiązania w zakresie dopuszczalności lub niedopuszczalności zażalenia w znaczącym stopniu są wynikiem tradycji historycznej, wymogów wynikających ze standardów konstytucyjnych lub też... radosnej twórczości ustawodawcy. Rozszerzenie dopuszczalności zażeń zwiększa zakres gwarancji art. 78 Konstytucji RP, ale zmniejsza sprawność postępowania karnego, przy czym relacja ta jest także odwrotnie proporcjonalna. Warto przemyśleć katalog, uwzględniając wskazaną aksjologię¹².

Myślę, że analizując przedstawiony zakres przedmiotowy dopuszczalności zażalenia należy rozważyć wprowadzenie w art. 459 kpk. jednego z dwóch alternatywnych rozwiązań. W myśl pierwszego z nich należałoby w tym przepisie enumeratywnie wyliczyć przypadki, w których przysługuje zażalenie z równoczesną derogacją przepisów zamieszczonych w poszczególnych rozdziałach kpk. Pozwoliłoby to uczestnikom postępowania w sposób bardziej przejrzysty ustalić, czy przysługuje im określony środek zaskarżenia, czy też nie jest on dopuszczalny w danej sytuacji procesowej. Taki postulat pozwoliłby w szerszym zakresie zrealizować wymogi zasady informacji procesowej (art. 16 kpk.), a równocześnie ułatwićby praktyczne stosowanie przepisów. Warto nadmienić, że analogiczne rozwiązanie zamieszczono w postępowaniu cywilnym i zawiera je art. 394 kpc.

Drugie rozwiązanie mogłoby polegać również na modyfikacji art. 459 kpk., przy czym w przepisie tym można byłoby określić dopuszczalność zażalenia poprzez wyliczenie w jednym przepisie instytucji, w których można je zastosować. Zażalenie mogłoby przysługiwać, przykładowo, w przypadku postanowień dotyczących: środków zabezpieczających, środków zapobiegawczych, kar porządkowych, przepadku przedmiotów, zakończenia postępowania przygotowawczego, decyzji sądu w postępowaniu przygotowawczym, zmiany właściwości sądowej umorzenia postępowania, zwalniania z tajemnic zawodowych, kosztów procesu, itp. Niniejsze wyliczenie jest wyłącznie przykładowe, bowiem służy jedynie ilustracji wskazanej koncepcji. Rozwiązanie to pozwoli również w sposób bardziej przejrzysty ustalić, czy przysługuje zażalenie. Co więcej, ustawodawca stosuje już wskazany zabieg we wspomnianych art. 236 kpk., art. 240 kpk. czy też bazowej regulacji z art. 459 kpk.

Ciekawą koncepcją byłoby określenie katalogu decyzji procesowych poprzez enumeratywne wymienienie miejsca uregulowania danej kwestii w kodeksie. Ustawodawca bowiem niekiedy określa, że na postanowienie przysługuje zażalenie, jeśli dotyczy to postanowienia z określonego rozdziału kpk. Dowodem tego jest brzmienie art. 290 § 2 kpk., które dotyczy zaskarżania kar porządkowych.

12 Zob. przesłanki określenia wyjątków w pracy: K. Weitz, P. Grzegorzczak, (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*. T. I, Warszawa 2016, s. 1812-1819.

4. Zakres podmiotowy zażalenia

W skomplikowany sposób określono również katalog osób, które mogą złożyć zażalenie. Należy zauważyć, że zażalenie jako środek zaskarżenia jest także środkiem odwoławczym, znajdzie tu zastosowanie art. 425 § 1 kpk., w myśl którego: *Od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji przysługuje środek odwoławczy stronom oraz innym osobom wskazanym w przepisach ustawy, przy czym orzeczeniem jest postanowienie lub wyrok.* W art. 465 § 1 kpk. zamieszczono ogólną normę, że przepisy dotyczące zażeń na postanowienia sądu stosuje się odpowiednio do zażeń na postanowienia prokuratora i prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Z kolei w rozdziale 50 „Zażalenie i sprzeciw”, a ściślej w art. 459 § 3 kpk. doprecyzowano jednak, że „zażalenie przysługuje stronom, a także osobie, której postanowienie bezpośrednio dotyczy, chyba że ustawa stanowi inaczej”. W art. 302 rozszerzono katalog tych podmiotów przyjmując, że w postępowaniu przygotowawczym: *osobom niebędącym stronomi przysługuje zażalenie na postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa* (art. 302 § 1 kpk.), a z kolei *stronom oraz osobom niebędącym stronomi służy zażalenie na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa* (art. 302 § 1 kpk.). Z przedstawionych rozwiązań wynika, że jeśli zażalenie przysługuje, to może je zawsze złożyć strona, a także osoba niebędąca stroną, której postanowienie bezpośrednio dotyczy, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Warto rozważyć zmianę przepisów określających katalog podmiotów uprawnionych do wniesienia zażalenia. Wydaje się, że wystarczające byłoby skreślenie w art. 459 § 3 kpk. sformułowania „chyba że ustawa stanowi inaczej” i usunięcie poszczególnych wyjątków wskazanych w poszczególnych przepisach licznie rozproszonych w kpk. Zażalenie przysługiwałoby zatem *stronom, a także osobie, której postanowienie bezpośrednio dotyczy* (np. świadkowi czy osobie podejrzanej). Rozwiązanie to również pozwoliłoby ustalić precyzyjnie, kto jest podmiotem uprawnionym do zaskarżenia decyzji procesowych, a równocześnie umożliwiłoby uniknięcie szeregu powtórzeń w tekście prawnym. Nie ma przeszkód, aby wspólnie uregulować w art. 425 kpk. katalog podmiotów uprawnionych do wniesienia środka zaskarżenia (apelacji i zażalenia), skreślając przy tym art. 444 kpk., ale należy stwierdzić, że jest to znacznie bardziej kontrowersyjne rozwiązanie.

Niestety, nie istnieje również przejrzysta regulacja dotycząca podmiotów, które rozpoznają wniesione zażalenia. W art. 465 § 2 kpk. wskazano regułę, w myśl której na postanowienie prokuratora przysługuje zażalenie do sądu właściwego do rozpoznania sprawy, chyba że ustawa stanowi inaczej. Z kolei w art. 465 § 2a kpk. przyjęto, że w sprawach z oskarżenia prywatnego zażalenie na postanowienie prokuratora o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego rozpoznaje prokurator nadrzędny, jeżeli postanowienie zapadło z uwagi na brak interesu społecznego w ściganiu sprawcy z urzędu. Natomiast w myśl art. 465 § 3 kpk. stwierdzono, że zażalenie na postanowienie prowadzącego postępowanie przygotowawcze,

jeżeli nie jest nim prokurator, rozpoznaje prokurator sprawujący nadzór nad tym postępowaniem. Regulację tę uzupełnia art. 302 § 3 kpk.: *Zażalenie na postanowienia i zarządzenia oraz na inne czynności prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, o których mowa odpowiednio w § 1 i 2, rozpoznaje prokurator bezpośrednio przełożony* oraz wspomniany art. 465 § 1 kpk. W zależności od rodzaju decyzji procesowej i etapu postępowania organem rozpoznającym zażalenie może być zarówno prokurator, jak też sąd¹³.

5. Konkluzje

Z przedstawionych wyżej rozważań jednoznacznie wynika, że instytucja procesowa zażalenia nie ogranicza się wyłącznie do problematyki postępowania odwoławczego, ale rzutuje również na kształt środków przymusu (dział VI), postępowania przygotowawczego (dział VII kpk.), rozprawy głównej (dział VIII) czy postępowań incydentalnych rozproszonych po całej kodeksowej regulacji. Należy rozważyć w przyszłości przemodelowanie systemu środków zaskarżenia, zarówno z perspektywy rodzaju zaskarżanej decyzji, jak też podmiotu, który wnosi dany środek zaskarżenia. Warto mieć na uwadze, że skutek formuły odpowiedniego stosowania przepisów kpk. szereg rozwiązań znajdzie zastosowanie w postępowaniu w sprawach o przestępstwa i wykroczenia skarbowe, w postępowaniu wykroczeniowym, w sprawach nieletnich czy w postępowaniach dyscyplinarnych. Z tych powodów w pracach legislacyjnych należy uwzględnić konsekwencje wprowadzanych rozwiązań dla poszczególnych procedur. Poza wymienionymi wyżej dwoma propozycjami zmian, warto zaproponować cztery dalsze korekty.

Po pierwsze, należy uściślić aktualnie obowiązujące rozwiązanie dotyczące podmiotów rozpoznających zażalenie, a także dokonać uściślenia składów, w jakich następuje rozpoznawanie zażaleń. Przepisy kpk. przewidują niestety wiele wariantów tych składów w zależności od stadium postępowania (postępowanie rozpoznawcze, przerwa w toku rozprawy, nadzwyczajne środki zaskarżenia), rodzaju sądu (odwoławczy, instancja pozioma) czy też forum orzekania (posiedzenie lub rozprawa). Kluczowe jest przy tym przestrzeganie zasady dwuinstancyjności, o której mowa w art. 426 § 1 kpk.. Wydaje się, że warto w tym kontekście przywrócić jej kształt poprzez wykreślenie możliwości składania zażalenia na postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wydanego na skutek zażalenia (art. 426 § 2 zd. 1 kpk.) i likwidację skargi na wyrok sądu odwoławczego (derogacja rozdziału 55a kpk.). Ta ostatnia kwestia wymagałaby jednak bardziej poszerzonej i pogłębionej analizy.

Po drugie, istotne jest również uściślenie terminologii określającej, czy zażalenie przysługuje na decyzję pozytywną, czy negatywną, czy też może na obie decyzje.

13 Zob. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 570.

Można w tym zakresie stosować różne sposoby redakcji tekstu prawnego, aczkolwiek wydaje się, że najlepiej używać przyjętego zwrotu „w kwestii” lub „w przedmiocie”. W takiej sytuacji zażalenie przysługuje na postanowienie zarówno o zastosowaniu danej instytucji, jak też postanowienie o odmowie jej zastosowania. Zabieg ten stanowiłby uproszczenie procedury, aczkolwiek warto przemyśleć, czy w ogóle należy precyzować rodzaj decyzji (pozytywna czy negatywna), lecz być zawsze przyznać możliwość złożenia zażalenia na postanowienie niezależnie od tego, czy ma ono charakter pozytywny (dana instytucja zostaje zastosowana), czy też negatywny (organ odmawia zastosowania określonej instytucji).

Po trzecie, należy zlikwidować zarządzenie jako formę wydawania decyzji procesowych i pozostawić wyłącznie dwie kategorie decyzji procesowych: postanowienie i wyrok. W ten sposób można byłoby uniknąć sporów, czy w danej kwestii organ niebędący sądem powinien wydać zarządzenie, czy też postanowienie, co wywołuje spory w praktyce, a także w orzecznictwie. W myśl wskazanego już art. 466 § 1 kpk. *Przepisy dotyczące sprzeciwów i zażaleń na postanowienia stosuje się odpowiednio do sprzeciwów i zażaleń na zarządzenia.*

Po czwarte, należy rozważyć wprowadzenie opłaty od wniesionego zażalenia, a także sprzeciwu, w wysokości, która nie będzie utrudniała dostępu do kontroli odwoławczej. Opłata taka byłaby zwracana w całości lub w części w wypadku chociażby częściowego uwzględnienia zażalenia. Zabieg ten pozwoliłby w pewnym stopniu ograniczyć wnoszenie zażaleń przez strony nadużywające swoich uprawnień procesowych. W tym zakresie niezbędna byłaby zmiana ustawy z dnia 23 czerwca 1973 r. o opłatach w sprawach karnych¹⁴. Oczywiście liczyć się należy, że rozwiązanie to nie będzie w pełni skuteczne w sytuacji, gdy podmiot jest zainteresowany generowaniem przewlekłości postępowania z powodów instrumentalnych, aczkolwiek mógłby to w pewnym stopniu być krok naprzód w stosunku do dotychczasowych rozwiązań.

Nawet jeśli nie jest możliwe wprowadzenie wszystkich tych postulatów, to jednak warto je przemyśleć i zastanowić się, w jaki inny sposób można usprawnić postępowanie zażaleniowe. Postulaty te wymagają przeprowadzenia stosownych analiz (także statystycznych), przy czym wydaje się, że jest możliwe ich uwzględnienie, gdyż nie naruszają konstytucyjnego lub konwencyjnego standardu postępowania karnego.

BIBLIOGRAFIA

Balcerzak M., Konstrukcja prawa do skutecznego środka odwoławczego (Right to an effective remedy) w uniwersalnym i regionalnych systemach ochrony praw człowieka, (w:) J. Białocerkiewicz, M. Balcerzak, A. Czeczko-Durlak (red.), Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Jasudowicza, Toruń 2004.

Boratyńska K., Chojniak Ł., Jasiński W., Postępowanie karne, Warszawa 2016.

14 Tekst jedn. Dz.U. z 1983 r. Nr 49, poz. 223 ze zm.

Doda Z., Zażalenie w procesie karnym, Warszawa 1985.

Grzegorzcyk T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2014.

Marszał K., Problematyka względnej dewolutywności zażalenia w procesie karnym, „Studia Prawnicze” 2003, nr 2.

Safjan M., Bosek L. (red.), Konstytucja RP. Komentarz. T. I i II, Warszawa 2016.

Skorupka J. (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2016.

Waltoś S., Hofmański P., Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2016.